

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΒΕΜΜΟΣ

Τριπολιτσά

Μαρτυρική πόλη

ΚΕΔΡΟΣ

Παναγιώτης Βέμμος: *Τριπολιτσά – Μαρτυρική πόλη*

ISBN 978-960-04-5384-3

Επιμέλεια-Διόρθωση: Αρετή Βάνα

Ηλεκτρονική σελιδοποίηση-διόρθωση: Νικολέττα Δουλάμη

© Παναγιώτης Βέμμος, 2023

© Εκδόσεις Κέδρος, Α.Ε., 2023

Κέδρος Εκδοτική Α.Ε.

Γ. Γενναδίου 3

Αθήνα 106 78

τηλ. 210 38 09 712-14 • φαξ 210 33 02 655

www.kedros.gr • www.facebook.com/kedros.gr

e-mail: books@kedros.gr

Η ανάπτυξη της Τριπολιτσάς

Ο Αργύρης Πετρονώτης (1924-2023), ομότιμος καθηγητής Ιστορίας της Αρχιτεκτονικής του ΑΠΘ και ερευνητής της ιστορίας της Τριπολιτσάς, μας δίνει σημαντικές πληροφορίες σχετικά με το πότε ιδρύθηκε η Τριπολιτσά και για την ονομασία της.

A. Πότε ιδρύθηκε η Τριπολιτσά

Σύμφωνα με τον καθηγητή Πετρονώτη, ο οικισμός ιδρύθηκε στις αρχές του 15ου αιώνα. Η άποψή του είναι σύμφωνη με την άποψη και των ερευνητών Νίκου Μουτσόπουλου και Τάσου Γριτσόπουλου, ενώ ο αρχιτέκτονας-ερευνητής Παναγιώτης Τσακόπουλος υποστηρίζει ότι ο οικισμός ιδρύθηκε λίγο νωρίτερα, στα τέλη του 14ου αιώνα.

B. Η ονομασία της Τριπολιτσάς

Σύμφωνα με τον καθηγητή Πετρονώτη, Droboliza (Ντρομπολιτζά) ήταν η ονομασία ερειπωμένου φρουρίου σε ενετική απογραφή του Στέφανο Μάνιο το 1467. Ο Παναγιώτης Τσακόπουλος μνημονεύει ότι δεν υπάρχουν μαρτυρίες για την ονομασία του οικισμού πριν από την οθωμανική κατάκτηση (1459-1460). Μετά την οθωμανική κατάκτηση, σύμφωνα με τον ίδιο, από ενετικές πηγές αναφέρονται τα ονόματα Droboliza ή Drobolizza ή Drobolitza. Το ίδιο ισχυρίζεται και ο Βασίλειος Σφυρόερας στην εγκυκλοπαίδεια *Πάπυρος Larousse Britannica*.

Στα ελληνικά αναφέρεται ως Τριπολιτσά ή Τριπολιτζά ή Ντρομπολιτσά. Στα τουρκικά αναφέρεται με την ονομασία Tirepoliçe (Τιρεπολίτσε). Σύμφωνα με φορολογικό κατάστιχο της εποχής του σουλτάνου Σουλεϊμάν Α΄ του Μεγαλοπρεπούς (1520-1566), η Τριπολιτσά, βάσει του αριθμού των οικιών, είχε πληθυσμό χίλια διακόσια άτομα. Επί του διαδόχου τού

Σουλεϊμάν, του σουλτάνου Σελίμ Β΄, αναφέρεται στην Τριπολιτσά ένα τζαμί, ένα σχολείο τύπου Mekter και ένα λουτρό. Στην ενετική απογραφή του 1700, σύμφωνα με τον ιστορικό Βασίλη Παναγιωτόπουλο, απογράφονται χίλιοι πεντακόσιοι επτά κάτοικοι, ενώ στο Tahgir Defteri του 1716 απογράφονται μόνο επτακόσιοι κάτοικοι. Ο Πουκεβίλ στα τέλη του 18ου αιώνα αναφέρει: «Τζαμιά, 1 χάνι, 1 χαράμι, 1 σφαγείο, το σαράι του πασά και η ακρόπολη στα νότια της πόλης με 4 πύργους». Ο δε Ουίλιαμ Μάρτιν Λικ, που επισκέφθηκε την Τριπολιτσά το 1805 αναφέρει χίλιους κατοίκους χριστιανούς και χίλιους πεντακόσιους μουσουλμάνους.

Μια σημαντική πληροφορία είναι ότι στην Ελληνική Σχολή της Τριπολιτσάς, που ιδρύθηκε πριν από τα μέσα του 18ου αιώνα, φοιτούσαν και μουσουλμάνοι μαθητές. Ο γιος του σημαντικού Οθωμανού Σουλεϊμάν Πενάχ εφέντη, ο Γιουσούφ αγά εφέντης, φοίτησε στην Ελληνική Σχολή και επιλέχθηκε το 1793 από τον σουλτάνο Σελίμ Γ΄ (1789-1807) να υπηρετήσει ως πρεσβευτής στο Λονδίνο. Ο Ες Σεγίντ Αλή εφέντης, κατ' άλλη πηγή, και αυτός γιος του Σουλεϊμάν Πενάχ εφέντη που φοίτησε στην Ελληνική Σχολή, επιλέχθηκε ως πρεσβευτής στο Παρίσι. Είναι εντυπωσιακό ότι από την Τριπολιτσά, που βρισκόταν σε τόσο μακρινή απόσταση από την Κωνσταντινούπολη, επιλέχθηκαν να υπηρετήσουν σε τόσο υψηλές διπλωματικές θέσεις Τριπολιτσιώτες Οθωμανοί.

Ο Τούρκος ερευνητής Εκρέμ Χακί Αϊβερντί, στο βιβλίο του *Anvurpa'da Osmanli Mimari Eserleri* (IV, 1982), μνημονεύει τα αρχιτεκτονικά μνημεία της Τριπολιτσάς, που αναφέρονται αναλυτικά στη μελέτη μου *Οθωμανική Τριπολιτσά* (1990).

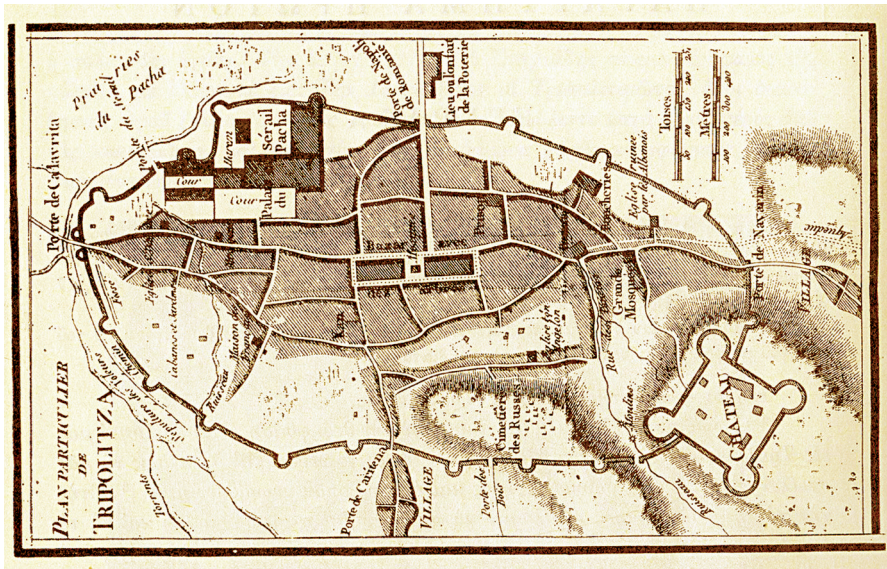
Η Τριπολιτσά, μια πολίχνη στα ύστερα βυζαντινά χρόνια του Δεσποτάτου του Μορέως με ένα μικρό κάστρο, ερειπωμένο – κατά την ενετική απογραφή του 1467 –, εξελίσσεται στα τέλη του 15ου αιώνα – και κυρίως τον 16ο – σε μικρό αστικό κέντρο και παίρνει την πρωτοκαθεδρία της περιοχής από τον Θάνα. Ιδρύονται βιοτεχνικά εργαστήρια, μαγαζιά, κατασκευάζεται υδραγωγείο από τη Μάνα του Νερού, λουτρά, τεμένη, χριστιανικοί ναοί, και γίνεται ανεξάρτητη έδρα του εκάστοτε επισκόπου-σταδιακά η επισκοπή Αμυκλών (Τεγέας) από το Μουχλί μέσω Νεοχωρίου ενσωματώνεται στην Τριπολιτσά. Οι Ενετοί σχεδιάζουν να ενσωματώσουν τον Μοριά στην κυριαρχία τους. Κάνουν απογραφή, δημιουργούν κτηματολόγιο, προωθούν νέες ποικιλίες αγροτικών προϊόντων ώστε να αυξήσουν

την εξαγωγική δραστηριότητά τους, για την οποία έχουν την αποκλειστική αρμοδιότητα, και προγραμματίζουν έργα υποδομών. Γι' αυτό τον λόγο κατασκευάζουν δεύτερο υδραγωγείο από τους Κήπους Βαλτετσίου, μήκους δεκαπέντε χιλιομέτρων. Ο Τριπολιτσιώτης καθηγητής του ΑΠΘ Νικόλαος Μουτσόπουλος, στο αξιόλογο βιβλίο του *Το ρυθμιστικόν σχέδιον της Τριπόλεως*, τόμος πρώτος, αναφέρει στην «Ιστορική Εισαγωγή» ότι η κατασκευή του πρώτου υδραγωγείου στα χρόνια της πρώτης Τουρκοκρατίας είναι γεγονός αμφίβολο, εφόσον το χωριό Θάνα ήταν το διοικητικό κέντρο του Καζά και η Τριπολιτσά ένας μικρός οικισμός. Όμως η μελέτη της διδάκτορος αρχιτέκτονος-τουρκολόγου Χρύσας Μελκίδη για το οθωμανικό λουτρό στην οδό Βάρβογλη τοποθετεί την κατασκευή του στα χρόνια της πρώτης Τουρκοκρατίας (1459/1460-1685) και λύνει την αμφιβολία, αφού χωρίς τρεχούμενο νερό δεν μπορούσε να λειτουργήσει λουτρό. Συνεπώς, η πιθανότερη εκδοχή είναι ότι το δεύτερο υδραγωγείο από τους Κήπους Βαλτετσίου χρονολογείται από την περίοδο της Ενετοκρατίας – και όχι της δεύτερης Τουρκοκρατίας –, και μάλιστα προς τα τέλη της, όταν χτίστηκε το τείχος του κάστρου.

Ένα επιπλέον στοιχείο που αναφέρεται στην ίδια μελέτη είναι ότι τα νερά και των δύο υδραγωγείων κατέληγαν στη σωζόμενη, σε ερειπιώδη βέβαια κατάσταση, δεξαμενή στη θέση Σμιγμένα Νερά και από εκεί δι-οχετεύονταν στην Τριπολιτσά. Τα νερά όμως από το δεύτερο υδραγωγείο δεν ήταν δυνατόν να καταλήγουν στη δεξαμενή, που ήταν λίγα μέτρα πιο πάνω, εξαιτίας της υψομετρικής διαφοράς. Το σούγελο* του δεύτερου υδραγωγείου ακολουθούσε παράλληλη πορεία με το πρώτο – κατάλοιπα αυτού υπάρχουν κάτω από το μαντρί του Μπουρζουκλή (μαρτυρία Σπύρου Καλδή).

Το κτίριο της δεξαμενής, σύμφωνα με τον καθηγητή Αργύρη Πετρονότη, είναι τεχνοτροπίας του 1880 και λειτούργησε ως χώρος καθίζησης, ιδιαίτερα όταν τα βρόχινα νερά της κοιλάδας στο χωριό Σιλίμινα μέσω καταβόθρας αναμειγνύονταν με τα νερά της πηγής. Με τα νερά των δύο υδραγωγείων λειτουργούσαν τρεις νερόμυλοι, ο επάνω μύλος στον βράχο, ο μεσαίος κάπου κοντά στο νταμάρι και ο κάτω μύλος στη δεξαμενή.

* Ο αγωγός αυτού του υποτυπώδους δικτύου ύδρευσης ήταν ένα χτιστό αυλάκι, με ορθογώνιο σχήμα και καμπυλωτό πάτο, το οποίο ονομαζόταν «σούγελο». Είχε βάθος 0,35μ. και ύψος 0,40μ. και σκεπαζόταν από πλακόπετρες.

Το σχέδιο του Πουκεβίλ για την ακύρωση της Τριπολιτσάς.

Μετά την αποχώρηση των μουσουλμάνων η αποκλειστική αρμοδιότητα των Ενετών στο εξαγωγικό εμπόριο και η βαριά φορολογία έχουν ως αποτέλεσμα να περιοριστεί η οικονομική δραστηριότητα και να μειωθεί ο πληθυσμός της πόλης. Καθολικοί μοναχοί, με τη στήριξη του Γάλλου επιτετραμμένου Ντ' Αμιρά, δραστηριοποιούνται στην Πελοπόννησο με σκοπό τον προσηλυτισμό. Η πολιτική αυτή δυσαρεστεί τους προεστούς – κοτζαμπάσηδες στα τουρκικά – της Πελοποννήσου, οι οποίοι έρχονται σε συνεννόηση με τον πασά των Θηβών και βοηθούν αποφασιστικά στην επανάκτησή της. Η συμφωνία επικυρώθηκε με σουλτανικό φερμάνι, παραχωρώντας ειδικό καθεστώς στην Πελοπόννησο με ενεργό συμμετοχή των μοραγιάνηδων, δηλαδή δύο εκπροσώπων των προεστών και δύο εκπροσώπων των Οθωμανών, στη διοίκηση του πασά. Η μεταφορά της έδρας του πασά της Πελοποννήσου, με τον τίτλο Μόρα Βαλεσής, από το Ναύπλιο στην Τριπολιτσά (1718) δημιουργεί ευνοϊκές συνθήκες για την οικονομική, την πνευματική και την πληθυσμιακή ανάπτυξη της πόλης. Πριν από τα μέσα του 18ου αιώνα, όπως αναφέρθηκε, ιδρύεται ελληνικό σχολείο, όπου φοιτούν ακόμα και Οθωμανοί, και μεντρεσές – μουσουλμανικό ιερατικό σχολείο –, ιδρύονται τράπεζες, αγορά και αναπτύσσεται το εξαγωγικό εμπόριο, όπως μαρτυρεί η ύπαρξη εμπορικών αντιπροσώπων από χώρες της Ευρώπης. Η Τρι-

πολιτισιά γίνεται η μεγαλύτερη πόλη της Πελοποννήσου με μεικτό πληθυσμό – μουσουλμάνους και χριστιανούς – σε περίπου ίσο αριθμό, αλλά και σημαντικές κοινότητες Εβραίων και Λεβαντίνων.

Την περίοδο 1785-1787 η Τριπολιτισιά περιτειχίζεται. Οι μαϊστορες κτίστες πληρώθηκαν με έρανο από τους χριστιανούς και μουσουλμάνους κατοίκους της πόλης, και αναλογικά από όλες τις επαρχίες της Πελοποννήσου. Οι πέτρες μαζεύτηκαν από τα ερείπια ιδιοκτησιών χριστιανών που είχαν εγκαταλειφθεί μετά τη σφαγή του 1770 και από τις αρχαιότητες της Τεγέας. Για την εργασία και τη μεταφορά των υλικών εξαναγκάστηκαν να δουλέψουν χριστιανοί κάτοικοι της πόλης και των γύρω χωριών. Το τείχος είχε περίμετρο τέσσερις χιλιάδες εκατόν πενήντα μέτρα, ύψος πεντέμισι μέτρα και πλάτος δύο μέτρα. Είχε δεκατρείς μικρούς πύργους και τέσσερις μεγάλους, έξι πύλες που έφεραν την ονομασία του δρόμου στον οποίο οδηγούσαν, μία μικρή ιδιαίτερη πύλη για το Σεράι και άλλη μία για τη Μεγάλη Τάπια. Σώζεται το σχέδιο του κάστρου που χαραχτηκε από τον Πουκεβίλ.

Η Ελληνική Σχολή της Τριπολιτισιάς

Η ίδρυση και λειτουργία της δημόσιας Ελληνικής Σχολής στην Τριπολιτισιά αποτελεί σημαντικό γεγονός για την ιστορία της πόλης. Παράλληλα, συνιστά στοιχείο που ανατρέπει τον μύθο του Κρυφού Σχολείου. Επιπλέον, υπάρχει και μία άλλη πλευρά: ο ιεράρχης Παλαιών Πατρών Παρθένιος αντιτίθεται στην πολιτική του Πατριαρχείου, που περιόριζε την εκπαίδευση των ραγιαδών στη γλώσσα, σε λίγη αριθμητική και κυρίως στη θεολογία.

Η μελέτη του Αργύρη Πετρονώτη, με τη βοήθεια του Βασίλη Σιακωτού, που δημοσιεύθηκε στα *Καθημερινά Νέα* της Τρίπολης στις 26, 27 και 28 Ιουνίου του 2019 με τίτλο: «Ελλείποντος Κρυφού Σχολείου, δημιουργία φανεράς ανώτερης Ελληνικής Σχολής στην Τριπολιτισιά πριν το 1770!» παρουσιάζει την εξέλιξη της Σχολής.

Ιδρυτές της Ελληνικής Σχολής στην Τριπολιτισιά ήταν δύο αδέρφια από τη Ράχωβα ή Αράχωβα, σημερινή Εξοχή, της Βοστίτσας, σημερινό Αίγιο: ο ιεροδιάκονος Παρθένιος και ο Κανέλλος Σπανός. Τα αδέρφια ήταν ανίψια του αρχιερέως Παλαιών Πατρών Παρθενίου. Ο δεσπότης τα έστειλε στη Σκόπελο, κι εκεί διδάχτηκαν από έναν σοφό λόγιο γραμματική, ρητορική,

ποιητική, φιλοσοφία, μαθηματικά και θεολογία, όπως μας πληροφορεί ο Εμμανουήλ Σκαρπέτης (1748-1795 ή 1797), μαθητής της Ελληνικής Σχολής της Τριπολιτσάς από τη Ράχωβα, τα χειρόγραφα του οποίου βρίσκονται στη Μονή Ταξιαρχών του Αιγίου.

Μετά τις σπουδές τους στη Σκόπελο τα δύο αδέλφια ήρθαν στην Τριπολιτσά και με χρηματοδότηση του θείου τους δεσπότη «ανήγειραν εκ βάθρων σχολείον ελληνικόν», όπου δίδασκαν όσα έμαθαν από τον Σκοπελίτη δάσκαλο. Ο χρόνος ίδρυσής του υπολογίζεται γύρω στα 1730.

Σύντομα ο Κανέλλος Σπανός ταξίδεψε για ανώτερες σπουδές στην Πάδοβα της Ιταλίας. Έμαθε λατινικά, ιταλικά, γαλλικά. Σπούδασε νεότερη φιλοσοφία, ιατρική, βοτανική, και άλλα. Όταν γύρισε στην Τριπολιτσά, μετέδωσε τις γνώσεις του και στον αδελφό του ιερομόναχο Παρθένιο. Ο Κανέλλος έμαθε επίσης αραβικά, περσικά και τουρκικά. Μετέφρασε πολλά κείμενα στην τουρκική γλώσσα και αρκετούς γεωγραφικούς χάρτες.

Τα μαθήματα της Σχολής παρακολουθούσαν μαζί με τους Έλληνες και Οθωμανοί ευγενείς. Πολλοί Έλληνες μαθητές έγιναν δάσκαλοι στα σχολεία που ιδρύθηκαν κατά τον 18ο αιώνα και στις αρχές του 19ου αιώνα στην ευρύτερη περιοχή της Πελοποννήσου. Από τους Οθωμανούς μαθητές ο Σουλεϊμάν Πενάχ εφέντης ήταν διακεκριμένος λόγιος του οθωμανικού κράτους. Σύμφωνα μάλιστα με τον Ολλανδό καθηγητή Ιστορίας της Τέχνης, με ειδίκευση στην οθωμανική αρχιτεκτονική των Βαλκανίων, Μακίελ Κιλ και τον Γιάννη Αλεξανδρόπουλο, ομότιμο καθηγητή Ιστορίας του ΑΠΘ, ήταν ο αξιολογότερος ιστοριογράφος του 18ου αιώνα. Ο γιος του Σουλεϊμάν Πενάχ εφέντη, ο Γιουσουφ αγάς εφέντης, ίδρυσε αξιόλογη βιβλιοθήκη και τουρκική σχολή στην Τριπολιτσά. Το 1793, όπως αναφέρθηκε, έγινε ο πρώτος μόνιμος πρεσβευτής του σουλτάνου στο Λονδίνο. Ο άλλος γιος του Σουλεϊμάν, ο Ες Σεγίντ Αλή εφέντης, την ίδια περίοδο διορίστηκε πρώτος μόνιμος πρεσβευτής στο Παρίσι.

Ορλωφικά (1769-1770)

Η οικονομική ανάπτυξη ενισχύει τον ρόλο των προεστών, οι οποίοι θεωρούν ότι η εθνική αυτοτέλεια θα είχε ως αποτέλεσμα και την οικονομική ελευθερία. Αναλαμβάνουν την πρωτοβουλία να ζητήσουν τη στήριξη της τσαρικής Ρωσίας και, με τη βοήθειά της, ξεκινούν την εξέγερση που έμεινε γνωστή ως Ορλωφικά, από τους επικεφαλής της ρωσικής αποστολής αδελφούς Ορλώφ. Συμπαραστάτες στο κίνημα έχουν τους κλέφτες, οι οποίοι βρίσκονταν σε διαρκή ανταρσία. Πολλοί δεν είχαν υποστείλει τη δράση τους ούτε κατά τη διάρκεια της Ενετοκρατίας και αντιστάθηκαν κατά την εισβολή των Τούρκων. Όμως ως κοινωνική ομάδα, παρά το γεγονός ότι είχαν σημαντική λαϊκή υποστήριξη, δεν είχαν την ιδεολογική και πολιτική συγκρότηση να τεθούν επικεφαλής του κινήματος.

Οι αρχικές επιτυχίες στη Μεσσηνία και στη Λακωνία, με την κατάληψη του Μυστρά, δεν αξιοποιήθηκαν έγκαιρα ώστε να εκμεταλλευτούν την έλλειψη αμυντικής προπαρασκευής των Τούρκων. Αναλώθηκαν σε επίμερους πολιορκίες περιφερειακών κάστρων και δεν ενήργησαν γρήγορα για να συνεγείρουν ολόκληρο τον ελληνικό πληθυσμό και να τον ενώσουν υπό ενιαία διοίκηση. Με καθυστέρηση, στις 26 Μαρτίου (παλαιό ημερολόγιο), ξεκινά ο λοχαγός Μπαρκόφ από το Λιοντάρι μαζί με τον Αντώνη Ψαρό, εμποροπλοίαρχο από τη Μύκονο, αφού συγκέντρωσαν σώμα οκτώ χιλιάδων ανδρών, σύμφωνα με τον Μιχαήλ Σακελλαρίου. Μεταξύ αυτών περιλαμβάνονταν και τα κλέφτικα σώματα των Κολοκοτρωναίων, του Ντάρρα και του Θιακού. Παράλληλα, εισέβαλαν από τον Ισθμό οι πρώτες αλβανικές δυνάμεις που διέλυσαν τους επαναστάτες στην Κορινθία και στην Αργολίδα. Χίλιοι εμπειροπόλεμοι άνδρες έφτασαν στην Τριπολιτσά, κι έτσι αναθάρρησαν οι Οθωμανοί, που αρνήθηκαν την πρόσκληση του Μπαρκόφ να παραδοθούν και επιτέθηκαν αμέσως. Η μάχη

διεξήχθη στα Τρίκορφα στις 29 Μαρτίου (παλαιό ημερολόγιο), Μεγάλη Δευτέρα. Ύστερα από εμπλοκή μισής ώρας οι Έλληνες κάμφθηκαν. Οι ολιγάριθμοι Ρώσοι πολέμησαν γενναία, αυτό όμως δεν ήταν αρκετό. Η ήττα υπήρξε ολοκληρωτική. Οι άνδρες εγκατέλειψαν τα όπλα τους, δύο κανόνια, και είχαν μεγάλες απώλειες, με άγνωστο αριθμό νεκρών. Τη νίκη ακολούθησε μεγάλη σφαγή χριστιανών εντός της πόλεως και καταστροφή των περιουσιών τους. Οι νεκροί έφτασαν τους τρεις χιλιάδες, ανάμεσά τους ο αρχιεπίσκοπος Άνθιμος, πολλοί κληρικοί και πρόκριτοι. Άλλοι τόσοι, αναφέρει ο Σακελλαρίου, σφαγιάστηκαν στην ύπαιθρο. Τη λειλασία, τη σφαγή και την πυρπόληση σταμάτησε ο αρχηγός των Αλβανών Οσμάν μπέης. Πολλοί κάτοικοι της περιοχής εγκατέλειψαν τις εστίες τους και κατευθύνθηκαν προς τα νησιά Ύδρα και Σπέτσες, στη σχεδόν έρημη τότε Κυνουρία και στη Μεσσηνία, όπου ακόμη κυριαρχούσαν οι εξεργεθέντες. Τούτο προφανώς έπραξε και ο Κωνσταντής Κολοκοτρώνης – που έλαβε μέρος στη μάχη των Τρικόρφων – με την οικογένειά του. Τη Δευτέρα του Πάσχα, στις 3 Απριλίου του 1770 (παλαιό ημερολόγιο), στο Ραμοβούνι της Μεσσηνίας γεννήθηκε κάτω από ένα δέντρο ο Θεόδωρος Κολοκοτρώνης, όπως αναφέρει ο ίδιος στα Απομνημονεύματά του. Μικρή σημασία έχει αν η Δευτέρα του Πάσχα ήταν 5 Απριλίου, αφού είναι τεκμηριωμένο ότι η μάχη στα Τρίκορφα έγινε τη Μεγάλη Δευτέρα στις 29 Μαρτίου. Η μάχη των Τρικόρφων ήταν η απαρχή της κατάρρευσης του κινήματος που ολοκληρώθηκε στις 20 Μαΐου με την αποχώρηση του ρωσικού στόλου από το Ναυαρίνο.

Ολόκληρη η Πελοπόννησος ήταν έρμαιο στα χέρια των Αλβανών, εκτός από την απροσπέλαστη Μάνη, που τους αντιμετώπισε επιτυχώς, και τη σχεδόν έρημη Κυνουρία. Η Τριπολιτσά έγινε το ορμητήριό τους. Αντί για πασάς διορίζεται ένας απλός μουσελίμης, ψιλή σκιά της σουλτανικής επικυριαρχίας, που διέμενε μάλιστα στο Ναύπλιο. Το 1774 επέστρεψε ο πασάς στην Τριπολιτσά, αλλά έγινε υποχείριος των Αλβανών, που είχαν την απόλυτη κυριαρχία. Η ληστρική δραστηριότητα των Αλβανών εξανάγκαζε πολλούς χωρικούς να γίνονται κλέφτες για να υπερασπίζονται τις οικογένειες και τις σοδειές τους. Με θράσος όμως οι Αλβανοί στράφηκαν και εναντίον των Τούρκων και απειλούσαν τη ζωή και την περιουσία τους. Οι επιφανέστεροι αυτών ζήτησαν τη βοήθεια των κλεφτών. Έτσι ο Χαλίλ μπέης της Κορίνθου ζήτησε τη βοήθεια του Κωνσταντή Κολοκοτρώνη για να προφυλαχτεί από τους Αλβανούς που απειλούσαν το φρούριό του.

Κατά τις δύσκολες εκείνες μέρες οι κλέφτες θεωρούνταν ως οι μόνοι ικανοί να αναχαιτίσουν την παντοδυναμία των Αλβανών.

Ύστερα από σειρά αποτυχιών της Πύλης να εξαναγκάσει τους Αλβανούς σε αποχώρηση από τον Μοριά, είτε με διαπραγματεύσεις είτε με στρατιωτικές επιχειρήσεις, ο σουλτάνος ανέθεσε στον Χασάν πασά Μαντάλογλου, που τότε ήταν καπετάν πασάς, δηλαδή διοικητής του στόλου, την επιχείρηση αυτή. Τον διόρισε μάλιστα Μόρα Βαλεσής, δηλαδή πασά της Πελοποννήσου, και σερασκέρη της Ρούμελης, που ήταν οι ευρωπαϊκές επαρχίες της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.

Φτάνοντας στην Κόρινθο κάλεσε σε σύμπραξη Τούρκους και Έλληνες. Κήρυξε γενική αμνηστία και, σε μια προσπάθεια να προσεταιριστεί τους κλέφτες, τους κάλεσε να προσκυνήσουν. Στους προσερχόμενους έδινε χρήματα και μπενίσια, δηλαδή ρούχα. Λέγεται ότι οι μόνοι που αρνήθηκαν ήταν ο Παναγιώταρος Βενετσανάκης και ο Κωνσταντής Κολοκοτρώνης. Ο τελευταίος δέχτηκε να συνεργαστεί για την εξόντωση των Αλβανών. Ο Χασάν πασάς παρέβλεψε την ανυπακοή και απέστειλε και προς αυτόν και στους περί αυτών δώρα.

Ο Χασάν πασάς αποβίβασε τον στρατό του στους Μύλους της Αργολίδας και, μέσω Αχλαδόκαμπου, στρατοπέδευσε στα Δολιανά, όπου προσήλθαν και οι κλέφτες, εκτός του Κωνσταντή Κολοκοτρώνη, που έπιασε τα Τρίκορφα. Από εκεί κατευθύνθηκαν προς την Τριπολιτσά (Ιούλιος 1779), που τότε ήταν ατείχιστη, για να την πολιορκήσουν. Οι Αλβανοί προσπάθησαν κατά τμήματα να διαφύγουν. Ένα ισχυρό τμήμα κατευθύνθηκε στα Τρίκορφα, αλλά αντιμετώπιστηκε από τους κλέφτες και πωσώγυρισε. Στη συνέχεια επιχείρησαν να διαφύγουν από τον Άγιο Σώστη, όμως αναγκάστηκαν πάλι να υποχωρήσουν. Ξαναδοκίμασαν να πάνε στα Τρίκορφα, αλλά τους αντιμετώπισαν ξανά και τους οδήγησαν στον κάμπο, όπου τους αποδεκάτισε το τουρκικό ιππικό. Από τους επτά χιλιάδες, που υπολογίζεται ότι ήταν η δύναμή τους στην Τριπολιτσά, ελάχιστοι κατόρθωσαν να διαφύγουν. Ο Θεόδωρος Κολοκοτρώνης αναφέρει ότι ήταν επιτακόσιοι.

Οι Τούρκοι έστησαν με τα κεφάλια των νεκρών Αλβανών δύο πυραμίδες με ασβεστοκονίαμα ανατολικά της πόλης, στην περιοχή Μπασιάκου, όπως αναφέρει ο Πουκεβίλ, που έμεινε κρατούμενος στην Τριπολιτσά το 1798. Ο Χασάν πασάς όμως δεν ξέχασε την ανυπακοή του Παναγιώταρου και του Κωνσταντή Κολοκοτρώνη. Επέστρεψε ύστερα από δύο χρόνια και τους πολιορκήσε στην Καστάνιτσα της Μάνης, όπου τους εξόντωσε.

Οι Οθωμανοί ήταν πάντα καχύποπτοι απέναντι στους ραγιάδες Έλληνες, ιδιαίτερα στην Πελοπόννησο, αφού ήταν μια μικρή μειονότητα του συνολικού πληθυσμού, περίπου το δέκα τοις εκατό. Οι κλέφτες τούς αμφισβητούσαν και δεν αναγνώριζαν κατά κανόνα την εξουσία τους. Ακόμα και οι κοτζαμπάσηδες δεν ενέπνεαν ιδιαίτερη εμπιστοσύνη στους Οθωμανούς, παρά το γεγονός ότι συνεργάζονταν μαζί τους. Μάλιστα, οι φατρίες των προεστών υπονόμειναν η μία την άλλη, για να εξασφαλίζουν τις θέσεις των δραγουμάνων – των μεταφραστών και γραμματέων του πασά – και των μοραγιάννηδων, ώστε να εξασφαλίζουν εξυπηρέτηση των συμφερόντων τους. Πολλοί δολοφονήθηκαν με αποκεφαλισμό ή απαγχονισμό στην Τριπολιτσά πριν και μετά την εξέγερση του 1770. Στην πρώτη περίοδο αναφέρονται ο Πέτρος Δεληγιάννης, προεστός των Λαγκαδίων, και ο Κωνσταντίνος Κουγιάς, προεστός της Τριπολιτσάς. Στη δεύτερη περίοδο αναφέρονται ο Ανδρούτσος Ζαΐμης, ο δραγουμάνος Παντελέοντας, οι σαράντα επτά κλέφτες με καπετάνιο τον Καραχάλιο, πρωτοπαλίκαρο του Ζαχαριά που συνόδευσε τον Γεώργιο Ανδρούτσο ή Ανδρίτσο, πατέρα του Οδυσσέα, από τη Μάνη μέχρι τη βόρεια Πελοπόννησο στο κίνημα του Λάμπρου Κατσώνη. Ακόμα, ο Δημήτριος Σέκερης, έμπορος στην Τριπολιτσά και πατέρας των αδελφών Σέκερη – του Παναγιώτη, ο οποίος ήταν μέγας χρηματοδότης της Φιλικής Εταιρείας και συναρχηγός μετά το 1818, του Αθανασίου, ο οποίος ήταν μεγαλέμπορος στην Οδησό και μέλος της ανώτατης αρχής της Φιλικής Εταιρείας, και του Γεωργίου, ο οποίος ήταν ο πρώτος που μνηθήκε στη Φιλική Εταιρεία. Οι δύο τελευταίοι πήραν μέρος στην επανάσταση και διετέλεσαν οπλαρχηγοί των Τριπολιτσιωτών. Εκτελέστηκαν επίσης οι προεστοί Γιάννης Παλαμήδης, Σωτήρης Λόντος και Γιάννης Δεληγιάννης. Οι Τούρκοι, για να τρομοκρατούν τους ραγιάδες, κρεμούσαν τα θύματα στα πλατάνια που βρίσκονταν στο παζάρι – σημερινή πλατεία Πετρινού –, στο προαύλιο του τζαμιού του Μπεκίρ πασά, πάνω στα θεμέλια του οποίου έχει χτιστεί ο ναός του Αγίου Βασιλείου, και σε ικριώματα στις πύλες του Κάστρου. Σχετική είναι η αναφορά του Γέρου του Μοριά στα Απομνημονεύματά του:

Όταν εμβήκα εις την Τριπολιτσά με έδειξαν τον πλάτανο εις το παζάρι οπού εκρέμαγαν τους Έλληνας. Αναστέναξα και είπα: Άιντε, πόσοι από το σόγι μου και από το έθνος μου εκρεμάσθηκαν εκεί. Και διέταξα και τον έκοψαν.

Ο διωγμός των κλεφτών

Η δύναμη των κλεφτών, χάρη στη σημαντική συμβολή τους στον αγώνα για τη συντριβή των Τουρκαλβανών, αυξήθηκε, κι ήταν ευρύτερη η αποδοχή τους και η στήριξή τους από τους ραγιάδες, παρά το γεγονός ότι δύο από τα ηγετικά στελέχη τους (Κωνσταντής Κολοκοτρώνης και Παναγιώταρος) εξοντώθηκαν από τον Καπουδάν πασά.

Κυρίαρχη μορφή στα τέλη του 18ου αιώνα αναδεικνύεται ο Ζαχαριάς από τη Βαρβίτσα του Πάρνωνα. Ορίζεται αρχιστράτηγος του Μοριά και έρχεται σε συνεννόηση με τους Γάλλους με στόχο την οργάνωση κινήματος για την απελευθέρωση της Πελοποννήσου. Στο κίνημα του Λάμπρου Κατσώνη, στις αρχές της τελευταίας δεκαετίας του 18ου αιώνα, το πρωτοπαλικάρο του Ζαχαριά, ο Καραχάλιος, φυγαδεύει από τη Μάνη τον Γεώργιο Ανδρούτσο (πατέρα του Οδυσσέα) με τα παλικάρια του. Το 1792 ο Καραχάλιος μαζί με τα σαράντα επτά παλικάρια του συλλαμβάνονται με μπαμπεσιά και εκτελούνται με απαγχονισμό στην Τριπολιτσά. Οι πιο σημαντικές ομάδες κλεφτών στην Αρκαδία είναι οι Κολοκοτρωναίοι και οι Κολλιόπουλοι στη Γορτυνία, οι Πετμεζαίοι στα Καλάβρυτα, ο Μαντάς από τα Βούρβουρα, και άλλες. Υπάρχουν αρκετές μαρτυρίες για τη δράση των κλεφτών, τόσο εναντίον των Οθωμανών όσο και εναντίον των προεστών. Οι τελευταίοι σε πολλές περιπτώσεις αναγκάζονταν να τους βάζουν αρματολούς, κάπους, και μάλιστα με μπουγιουρδί του πασά, όπως αναφέρει στα Απομνημονεύματά του ο προεστός της Αρκαδίας (Κυπαρισσίας) Παπατσώνης. Το 1802 εκδίδεται φερμάνι με το οποίο ζητούνται τα κεφάλια του Κολοκοτρώνη και του Πετμεζά από τους προεστούς Θεόδωρο Δελιγιάννη της Γορτυνίας και Σωτήρη Χαραλάμπη των Καλαβρύτων. Τότε ο Κολοκο-

τρώνης ήταν κάπος της Καρύταινας και συνόδευσε τον Δεληγιάννη, που τον είχε καλέσει ο πασάς, έως τα τείχη του κάστρου της Τριπολιτσάς, όπως μας πληροφορεί ο Γέρος του Μοριά:

Οι προεστοί ζήτησαν μουχλέτι (προθεσμία), διότι οι κλέφτες χαρακτηρίζονταν ως άγριοι άνθρωποι [...] ότι ορκώνει ο Δεληγιάννης δύο προεστούς να με σκοτώσουν, ήταν δύσκολο, γιατί ήμουν πολύ προφυλακτικός.

Στις 20 Ιουλίου του 1804 δολοφονείται ο Ζαχαριάς, που «*ήταν αρχηγός και η βάση φύλαξης των κλεφτών*», όπως αναφέρει ο προεστός τού Αγίου Πέτρου Αναγνώστης Κοντάκης. Την ίδια περίοδο η οθωμανική εξουσία στέλνει στρατιωτική δύναμη στα Σουδενά, όπου βρισκόταν βαριά ασθενής ο Θανάσης Πετμεζάς. Τον πολιορκήσαν και τον φόνευσαν. Πιθανόν ως πράξη αντεκδίκησης, όπως ισχυρίζεται ο Αναγνώστης Κοντάκης, οι Κολοκοτρωναίοι συνέλαβαν στα Σαπολίβαδα, στον κάμπο Μαρμαριάς, τον πρωτοσύγκελλο Άνθιμο Ανδριανόπουλο από τους Γαργαλιάνους, μέλος του Πελοποννησιακού Συμβουλίου (Μοραγιάν βιλαετλής), που κατευθυνόταν στην Τριπολιτσά με συνοδεία πέντε Τούρκων και επτά Ελλήνων. Οι κλέφτες τον κράτησαν όμηρο σαράντα ημέρες και, όπως λέγεται, τον βίασαν· όπως αναφέρει ο Άγγλος περιηγητής Ουίλιαμ Τζελ, που φιλοξενήθηκε αργότερα στο σπίτι του πρωτοσύγκελλου, τον απελευθέρωσαν αφού έλαβαν σεβαστό ποσό για την εξαγορά. Το γεγονός αυτό διέσωσε η λαϊκή παράδοση ως «κολοκοτρωναϊκές αμαρτίες». Το στοιχείο αυτό αξιοποίησαν προεστοί, κληρικοί και Οθωμανοί και έστειλαν αναφορά στις πολιτικές και εκκλησιαστικές Αρχές της Κωνσταντινούπολης για την εξόντωση των κλεφτών.

Τον Νοέμβριο του 1805 ο πασάς της Τριπολιτσάς Οσμάν καλεί το Πελοποννησιακό Συμβούλιο. Τα μέλη έλαβαν γνώση των δύο εγγράφων, του φερμανιού του σουλτάνου και του συνοδευτικού αφοριστικού του πατριάρχη, για κοινή δράση εναντίον των κλεφτών. Μάλιστα, ζητήθηκε να κρατηθεί μυστικό το σχέδιο και το πότε θα ξεκινήσει η επιχείρηση. Παρότι δεν έχει διασωθεί το αφοριστικό, σώζεται επιστολή του πατριάρχη Καλλινίκου Ε΄ με ημερομηνία 25 Οκτωβρίου 1805 προς τον αρχιεπίσκοπο Δημητσάνας Φιλόθεο, που απευθύνεται στους αρχιερείς, προεστούς και δημογέροντες. Η επιστολή κινείται στο πλαίσιο της «πατρικής διδασκαλίας», που είχε εκτυπωθεί στο πατριαρχικό τυπογραφείο και διακινήθει

από αυτό λίγα χρόνια νωρίτερα. Χαρακτηριστική είναι η αρχή της επιστολής:

Το δοβλέτι φροντίζει διά την κοινήν ησυχίαν των ραγιαδών και τον τέλειον αφανισμόν των κακοποιών [...] Ο Μορέας φυλάττεται σίγουρα από κάθε κακοποιόν, διαθέτει μπελουκμπασήδες και καπομπασήδες, παρουσίασε όμως αταξία και εξήψε τον θυμόν του Σουλτάνου, πριν δε εκδηλωθή η σκληρότης του εξοδόθη φερμάνιον με ρητάς εντολάς [...] α. όπου εμφανίζονται κλέφται να ειδοποιούνται οι κοτζαμπάσηδες του καζά να τους πιάνουν και να τους στέλνουν στο Μόρα βαλή πασά εφένδη [...] β. οι κοτζαμπάσηδες κάθε καζά να βάλουν όλους τους ραγιαδες εγγυητάς τον ένα του άλλου, αυτοί δε να δώσουν ιδιοχείρους εγγυήσεις επικυρωμένες από τον ιερό μεχκεμέ (δικαστήριον) Τριπολιτσάς. γ. Εις οποιαδήποτε επαρχίαν ήθελε φανή κλέπτης και κακοποιός ο εκεί μητροπολίτης θα εκδιώκεται και δεν θα ημπορεί να λάβη ποτέ άλλην επαρχίαν. δ. εις περίπτωσιν που οι ραγιαδες θα εφόνευσον κανέναν άπταιστον, χρέος έχουν οι κοτζαμπάσηδες πρώτοι να συλλάβουν τον φονέα, να τον παραδώσουν εις τον βοεβόδα ή τους αγιάννηδες και εκείθεν να σταλή προς τον πασάν.

Έπειτα από αυτά κινητοποιήθηκε η τουρκική εξουσία, οι προεστοί και ο κλήρος, και ο λαός αναγκάστηκε να συμπράξει. Ο Θεόδωρος Κολοκοτρώνης περιγράφει λιτά την κατάσταση:

Τότε κάμνει ένα φερμάνι ο σουλτάνος να σκοτώσουν τους κλέφτας. Αφοριστικό έρχεται του Πατριάρχου, διά να σηκωθή όλος ο λαός και έτσι εκινήθηκεν όλη η Πελοπόννησος Τούρκοι και Ρωμαίοι κατά των Κολοκοτρωναίων.

Ο πασάς συγκρότησε στρατιωτικό σώμα μισθοφόρων με επικεφαλής τον Κεχαγιάμπεη (αναπληρωτή του πασά), που εγκαταστάθηκε στο Σινάνου, – τη σημερινή Μεγαλόπολη – νευραλγικό σημείο διακίνησης των κλεφτών μεταξύ Γορτυνίας, Τριφυλίας και Μάνης. Κατάρτισαν κατάλογο των ύποπτων προσώπων, των συνεργατών των κλεφτών και ανέθεσε τη συγκρότηση επαρχιακών σωμάτων στους βοεβόδες των επαρχιών. Στις εκκλησίες διαβάστηκε το φερμάνι και το επίτιμον, και ο λαός τρομοκρα-

τήθηκε. Οι κλέφτες από τόπο σε τόπο έδιναν μάχες και φονεύονταν. Τα κεφάλια των σκοτωμένων στέλνονταν στην Τριπολιτσά και στην Κωνσταντινούπολη, όπως μας πληροφορεί και ο Άγγλος περιηγητής Λικ, που βρισκόταν εκείνη την περίοδο στην Τριπολιτσά.

Αρχίζουν οι απέλπιδες μετακινήσεις των κλεφτών, συμπλοκές προδοσίες και σκοτωμοί αθώων. Μας εξιστορεί ο Θεόδωρος Κολοκοτρώνης:

[...] επήγαμε εις την Βλαχοκερασιάν και την εχαλάσαμεν, ως ιδιοκτησία του Χασεκί, όπου έκαψε τα σπίτια μας [...] Άλλη μια φορά εφάνηκαν εις τον Μαρμαριά (Βρουστοχώρια). Ήλθαν, μας επλάκωσαν από όλες τις κοντιναις επαρχίαις όλοι οι Τούρκοι μας έκλεισαν εις ένα βουνό, επολεμήσαμεν όλην την ημέραν και το βράδυ τούς εφύγαμεν [...] Εστείλαμε εις τα Βέρβена να μας στείλουν ψωμί και ζωοτροφάς και αυτοί μας αποκρίθησαν: Έχουμε βόλια και μπαρούτι. Και επήγαμε και τους εχαλάσαμε [...] Τη νύκτα επήγαμε στο Ανεμοδούρι δια ψωμί, ευρήκαμε μόνο ταις γυναίκες, και οι άντρες ήτανε εις τα διάσελα και εφύλαγαν με τους Τούρκους [...] Επήραμε την δημοσιά της Τριπολιτσας και επήγαμε στο Βαλτέτσι από πάνω να λημεριάσουμε. Αι γυναίκαις του χωριού μάς εγνώρισαν και ευθύς έδωκαν παντού την είδησιν ότι: «εδώθε πάγει ο Κολοκοτρώνης» [...] εσώσαμε τα φουσέκια, το ψωμί ολίγο. Το βράδυ τούς είπα ότι δεν ημπορούσαμε να ζήσουμε όλοι μαζί, αλλά να διαμοιρασθούμε και έτσι εχωρισθήκαμε λέγοντες ο ένας εις τον άλλον «καλή αντάμωση εις τον κόσμο τον άλλον.

Τα μικρά μπουλούκια και οι μοναχικοί κλέφτες έγιναν εύκολος στόχος των διωκτών τους. Δεν είναι λίγοι οι επώνυμοι και οι ανώνυμοι που χάθηκαν σ' αυτό τον χαλασμό. Ελάχιστοι βρήκαν διέξοδο στα Επτάνησα, που τότε τα κατείχαν οι Ρώσοι.

Στα απομνημονεύματά τους οι προεστοί Κανέλλος Δεληγιάννης και Παναγιώτης Παπατσώνης ισχυρίζονται ότι οι σημαντικότεροι πρόκριτοι, βλέποντας τον χαλασμό, κατέβαλαν πολλές προσπάθειες για να τους φυγαδεύσουν το συντομότερο στη Ζάκυνθο. Το γεγονός αυτό, σύμφωνα με τον Τάσο Γριτσόπουλο, δεν αποκλείεται, λόγω του ότι ήθελαν να τερματιστούν οι επιχειρήσεις σύντομα και να απαλλαγούν από τις ευθύνες. Αντίθετα, ο Κολοκοτρώνης αναφέρει:

Αφού έμαθεν ο πασάς, ότι εγώ ζω ακόμη και είμαι εις την Μάνη, έστειλε τον Παπάζογλου από τον Άγιο Πέτρο με πενήντα χιλιάδες γρόσια εις τον μπέη της Μάνης*.

Βέβαια, μέσα σ' αυτές τις δύσκολες συνθήκες, υπήρχαν και πατριώτες που δεν λογάριάζαν το χρήμα και τους κινδύνους και έσωσαν τον Θεόδωρο Κολοκοτρώνη.

Με αυτό τον τρόπο ξεριζώθηκε η πελοποννησιακή κλεφτουριά, και αυτοί που διασώθηκαν βρήκαν πόρο ζωής στα μισθοφορικά κλέφτικα σώματα της Επτανήσου, αποκτώντας στρατιωτική εμπειρία, η οποία αποδείχτηκε πολύτιμη για την Επανάσταση. Ο Μιχαήλ Σακελλαρίου, στο βιβλίο του *Η Πελοπόννησος κατά την δευτέραν Τουρκοκρατίαν (1715- 1821)*, γράφει για τους κοτζαμπάσηδες:

Εκ της ασθενικής κατάστασης που βρέθηκαν μετά την εξέγερσιν του 1770 ανάρρωσαν και επέτυχαν την κατάκτηση της μεγαλύτερης οικονομικής και πολιτικής δύναμης την οποίαν είχαν οι Έλληνες υπό τουρκικό ζυγό. Τούτο δε βοήθησε αντικειμενικά στην προετοιμασία και έκρηξη της Επανάστασης.

* Πρόκειται για τον προεστό από τον Αγιάνη της Κυνουρίας Αναγνώστη ή Παπάζογλου, ο οποίος λόγω των φιλοτουρκικών αισθημάτων του άλλαξε το επώνυμό του από Παπαδόπουλος σε Παπάζογλου. Γαμπρός του ήταν ο Πάνος Σαρηγιάννης, φιλικός που έλαβε μέρος στην Επανάσταση ως διοικητής Σώματος (πηγή: Παναγιώτης Β. Φάκλαρης, *Παράλιον Άστρος – Αρχαιότητες, Ιστορία, Νεότεροι Χρόνοι*, 2023).